

## אל ילבין פני חברו (כתובות סז)

גליון 353

בדרה סז: מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא. יום אחד אמר איזיל איחזי מאן קעביד בי ההיא טיבותא. ההוא יומא נגהא ליה למר זוטרא לבי מדרשא, אתיא דביתהו בהדיה. כיון דחזיוה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו. רהוט מקמיה, עיילי לההוא אתונא וכו'. ומאי כולי האי (ופירש"י למה להם לברוח ולכנס לתנור) דאמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא ואמרי ליה א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנא לן, מתמר דכתיב היא מוצאת. מבואר בגמ' דיש דין של יהרג ואל יעבור בהלבנת פנים, דחייב למסור נפש כדי שלא ילבין פני חברו ברבים. (והק' האחרונים למה נחשב ברבים ותירצו דאולי שלושה נחשב רבים).

וכתבו בתוס' בסוטה י: (בד"ה נוח לו וכו') ונראה האי דלא חשיב ליה בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פיקוח נפש, עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות.

מבואר בתוס' דדין יהרג ואל יעבור בהלבנת פנים הוא מדאורייתא, ולכן הקשו למה לא מנו אותו בהדי ג' החמורות, ותירצו כי הוא אינו מפורש בתורה.

ובשערי תשובה (שער ג אות קלט) כתב והנה אבק הרציחה הלבנת פנים וכו' על כן אמרו ז"ל לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, ולא אמרו כן בשאר עבירות החמורות. אכן דימו אבק רציחה אל הרציחה נכמו שאמרו כי יהרג ואל ירצח, בדומה לזה אמרו שיפיל עצמו בכבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים. ולמדו זה מתמר וכו'.

הרי שלמד רבינו יונה שהלבנת פנים היא אבק רציחה, ובזה מתורצת קושיית התוס' אמאי לא מנו דבר רביעי של יהרג ואל יעבור, כי הלבנת פנים אינה דבר רביעי אלא הוא בכלל רציחה שדינה יהרג ואל יעבור. עכ"פ בין לתוס' בין לרבינו יונה הדין של יהרג ואל יעבור בהלבנת פנים הוא חיוב גמור מדאורייתא רק שאינו מוזכר עם ג' החמורות או בגלל שאינו מפורש בתורה או בגלל שהוא כלול ברציחה.

אמנם במאירי כתב ודרך הערה אמרו נוח לו לאדם להפיל עצמו וכו', משמע שאינו חיוב, שכתב שהוא רק דרך הערה. ובמס' ברכות (מג) כתב לעולם יזהר אדם שלא ילבין פני חברו ברבים, דרך צחות אמרו נוח לו לאדם וכו'. משמע עוד יותר שאינו חיוב ממש, שהרי לא נאמר אלא דרך צחות.

והנה בספר תיבת גומא להפרי מגדים (בסוף הספר חקירה ה') כתב להקשות על הא דהקשו בתוס' בסוטה הא דלא חשיב מלבין פני חברו בהדי ג' עבירות שנאמר בהן יהרג ואל יעבור, דהא בתוס' פסחים (כה) כתבו דאם אומרים הנח עצמך להשליך על תינוק יכול. והיינו דבאופן שאינו עושה מעשה לא אמרינן דיהרג אלא אדרבה יתן להם להשליכו על התינוק, דמאי חזית דדמא דחברך סומק טפי משלך. וכן בתמר היתה רשאה להצילה, ולפנים משורה עבדה.

למד הפרי מגדים מתוס' בפסחים שבאופן שאינו עושה מעשה אינו חייב להיהרג ולכן גם תמר לא היתה חייבת. והרי בתמר אמנם לא היתה צריכה לעשות אבל היתה צריכה לדבר, ולומר שהיא הרה מיהודה. ואעפ"כ למד הפמ"ג שעל דיבור אין דין של יהרג ואל יעבור. רק על מעשה ממש.

ולכאורה קשה הדמיון להא דמשליכים אותו על תינוק, ששם אינו עושה כלום משא"כ בהלבנת פנים שעצם הדיבור הוא מעשה הרציחה, ואטו בגלל שרוצח בדיבור ולא במעשה אין חיוב למסור נפש, ואיך היה מותר לתמר לומר שהרה מיהודה. עכ"פ כך למד הפמ"ג שמבואר בתוס' שבאופן שאינו עושה מעשה ממש אינו חייב למסור נפש.

והנה בחידושי רבנו חיים הלוי (הל' יסודי התורה) כתב דלכאורה במשליכין אותו על תינוק אין הפשט שרצח בלי מעשה אלא שאינו רוצח כלל ולא עבר על שפיכות דמים משא"כ בעריות שהאשה היא קרקע עולם, היא כן עוברת על גילוי עריות רק שאינה עוברת במעשה, ואולי בכה"ג כן צריכה להיהרג ולא לעבור. וכתב דייתכן שכוונת התוס' דכיון דברוצח הדין של יהרג ואל יעבור הוא מן הסברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי וכו' א"כ באופן שאינו עושה מעשה גם אם היה שייך רוצח בלי מעשה לא היה חייב למסור עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי, וממילא ה"ה בעריות שאינה מצווה בקרקע עולם למסור נפשה. עיי"ש שהאריך עוד בזה.

ולכאורה במלבין פני חבריו אם נאמר שרק בשב ואל תעשה מותר הרי שלדבר ולהלבין פנים בדיבור יהיה אסור. וא"כ אצל תמר, לומר שהרה מיהודה צ"ל אסור כי בזה לא הוי בשב ואל תעשה. ורק לומר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה היה מותר לה כי בזה לא פירשה מי הוא ולא הלבין פניו כלל. ובסוגיין במעשה עם מר עוקבא צ"ע למה היה צריך לברוח מפניו כדי שלא יביישנו הרי כאן לא עשה כלום וההוא עני עשה לעצמו הלבנת פנים. ואם מבואר בגמ' שהיה דין של יהרג ואל יעבור גם בכה"ג הרי שגם בשב ואל תעשה גמור מחויב למסור נפש.

ברם בזכרון שמואל (סי' סה) ביאר שגם אם במליכו על התינוק אינו רוצח כלל (כדברי הגר"ח) בכל זאת היות וילפינן עריות מרוצח (הדין של יהרג ואל יעבור) וברוצח אין דין של יהרג ואל יעבור אלא בעושה מעשה (כי בלי מעשה אינו נחשב רוצח) אז ממילא גם בעריות אפי' שיש עבירה בקרקע עולם בכל זאת אינה צריכה למסור נפש כי אין מקור לחייב מסירות נפש אלא בעושה מעשה.

ולפי"ז יש לדון במדבר ואינו עושה מעשה האם הוי בכלל הדין של יהרג ואל יעבור כי הוא כעין רוצח וזהו הרציחה שלו בזה שמדבר נגדו או שסוף סוף אין מקור לחייב מסירות נפש אלא בעושה מעשה ממש. ולפי צד זה יובנו דברי הפמ"ג שתמר לא היתה חייבת במסירות נפש.

ובהערות (להגריש"א) הקשה בסוגיין דהא בשופך דמים הכלל הוא דדוקא במעשה אסור אבל אם רוצים לזרוק אותו על תינוק יעבור ואל ייהרג, וא"כ צ"ב למה מר עוקבא היה צריך לברוח ועוד ליכנס לתנור להסתכן הוי כמאבד עצמו לדעת. וע"כ דהיות והיה גרופ לא היה חשש שימות אלא שיצטער. ומה שהביאו בסוגיין הא דנוח לו לאדם היינו רק לומר את חומר הענין אבל כאן לא היה חיוב למסור נפש.

חזינן דלא הקשה הגריש"א על הא דתמר שלא היה אצלה מעשה אלא רק מהא דמר עוקבא כי כאן ההוא היה מלבין פני עצמו ומר עוקבא לא קעביד מידי אבל אם תמר היתה אומרת שהרה מיהודה היה בזה אסור למרות שאין כאן מעשה בידים די שלא היה בשב ואל תעשה וחייבת למסור נפש.

אבל הפמ"ג כנראה למד בתוס' על דרך ביאורו של ר' שמואל (הנ"ל) דהיות והמקור של יהרג ואל יעבור הוא מרוצח ורוצח הוא בידים אז בכל אופן שאינו עושה מעשה בידים אינו חייב למסור נפש. וע"כ דתמר החמירה על עצמה ולא היתה חייבת.

אלא דיש להעיר דהא המקור ברוצח הוא סברא של מאי חזית דדמך סומק טפי. וזה מחייב שיישאר בשל ואל תעשה כדי שלא יעדיף חייו על פני חיי חבריו. וא"כ אמנם רוצח ממש הוא רק בעושה מעשה אבל כאן שהכעין רציחה תהיה גם בדיבור לכאורה גם הוא יהיה אסור.

רק דיש מקום לומר דאם דנים מצד מאי חזית הרי כשיש לפניו שתי אפשרויות, או שההוא יתבייש דנחשב כעין מיתה או שהוא יישרף באש וימות ממש לכאורה עדיף ששניהם יישארו בחיים וההוא בס"ה יתבייש. ולפי"ז י"ל דהפמ"ג למד שלפחות בכה"ג כל החיוב למסור נפש הוא רק במעשה ממש אבל ע"י דיבור גרידא היות ואין אלא כעין רציחה לא מסתבר שחייבת למות עבור זה, וע"כ דעשתה לפנים משורת הדין. אבל הגריש"א למד דלאחר שאסור לבייש מדהוי כרציחה ויש בו דין יהרג ואל יעבור, גם באופן של דיבור אסור. ורק בציור של מר עוקבא שלא עשה כלום דהא נתן בצנעא וההוא רצה לראות והיה גורם בושע לעצמו לא היה חייב מר עוקבא למסור נפש. וע"כ דלא היה סכנת חיים בכניסה לתנור והביאו את הדין והמעשה עם תמר רק להראות חומר הענין.